

багатосторонніх угод про міжнародне співробітництво вузи-партнери практикували видачу спільних дипломів у результаті реалізації погоджених навчальних планів і програм. Але, як правило, через відсутність міжурядових угод питання про легітимність і визначення спільних дипломів у різних країнах залишається проблематичним. Усе це створює серйозні перешкоди на шляху забезпечення академічної мо-

більності і працевлаштування випускників. Для їх подолання необхідні суттєві зміни і доповнення у державні закони, які регулюють освітню галузь.

Неоднозначна думка і про самодостатність першого університетського ступеня бакалавра. У більшості європейських країн, також і в Росії, спостерігається недовіра до цього ступеня роботодавців і служб людських ресурсів. Саме тому багато ВНЗ

відмовляються від багатогранної підготовки з п'ятирічним періодом навчання. На розв'язання цих проблем будуть спрямовані зусилля академічної співдружності Європи в наступні роки.

Підписання Україною Болонської декларації матиме величезне політичне, економічне і соціальне значення, сприятиме її повноцінному входженню у європейський і міжнародний освітній простір.

Українська освіта і європейський освітній простір: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВА

Олександр ЛЮБАР,

проректор з навчальної роботи, професор

Історія культури нашого народу свідчить про давні зв'язки українського шкільництва з освітніми осередками Європи. Це особливо посилилося з утвердженням християнства на нашій землі, що дало можливість Київській Русі здобути визнання середньовічної Європи, а навчання в школах набуло релігійно-християнського змісту. Вже в XI ст. рівень освіти в Київській Русі прирівнювався до європейських стандартів. В елітних школах вивчалися основні середньовічні науки: філософія, граматики, риторика, історія, спів, богослов'я, учні опановували грецьку мову. Аналіз літописів дає підстави стверджувати, що в школах «учіння книжного» учні набували знань з природознавства, географії, з властивостей різних речовин, матеріалів та їх застосування у виробничій діяльності, з медицини, перекладу книг та їх переписування тощо.

Київська Русь у галузі шкільництва не тільки переймала зміст середньовічних знань Європи, але вже в XI ст. мала деякі переваги перед європейською освітою. Якщо у країнах Центральної і Західної Європи заборонялося вивчення творів античних філософів як язичників, то у наших школах учні ознайомлювалися з уривками творів Арістотеля, Платона, Сократа, Епікура, Плутарха, Софокла, Геродота та багатьох інших учених античного світу, які входили до збірок «Бджола», «Ізмарагда» та ін. Так, у збірнику «Бджола» подаються думки Демосфена, Платона та інших про навчання дітей. Зокрема відповідь Демосфена на питання, як може людина сама себе навчати («що забороняє іншим, то хай і собі заборонить»), взято за основи при визначенні обов'язків учителя шкіл грамоти, «учіння книжного», монастирських та інших тодішніх навчальних закладів [1, с. 43].

У багатьох навчальних книгах грецьких авторів містилися тлумачення, доповнення, роз'яснення місцевих релігійних та освітніх діячів, що було зародком академічної педагогічної думки в Русі. У творчості наступних поколінь українських просвітителів широко використовувалася мудрість античних філософів, що вивчалася у вітчизняній школі часів Середньовіччя. У своїй праці «Обід душевний» і «Вечеря душевна» Симеон Полоцький використовує порівняння Платону воску з серцем юнацьким: «Тому, що як віск приймає на себе зображення всяких печатей, завдяки своїй зручній м'якості, так серця юних всякий нрав легко приймають через м'якосердя». Цим порівнянням філософ-просвітитель повчає батьків: «...дивіться батьки, як ви повинні виховувати ваших дітей: добрі слова і приклади добрих справ на цьому воску печатайте» [2, с. 95].

Епіфаній Славинецький у своїй праці «Громадянство звичаїв дитячих», що є своєрідним моральним кодексом учнівської молоді того часу, посилається на Горация при розкритті різнобічного життя дітей: зовнішній вигляд дитини, її одяг,

поведінка під час обіду, зустрічі зі старшими, в школі, ігри тощо.

Оригінальною і сформованою педагогічною думкою виявилася у літературних творах митрополита Іларіона «Слово про закон і благодать», Володимира Мономаха «Повчання», Нестора «Чтение о жизни и погублении... Бориса и Глеба», «Повісті врем'яних літ», «Ізборнику Святослава» 1076 р., посланнях і проповідях Климента Смолятича, Кирила Туровського, «Моління» Данила Заточника, митрополита Никифора та ін.

Аналіз здобутків Київської Русі в галузі освіти XI — першої половини XIII ст. утверджує формування гуманістичної педагогіки, яка стала вершиною європейської педагогічної культури. Суть її зводиться до таких ідей, концепцій, принципів:

— вчити дітей любові, людяності, творінню добра, правдивості, поваги до людей (**Володимир Мономах**);

— верховенства розуму над почуттям, премудрість — це божество, а храмом є людство. Розум не тільки володар душі, а «цар» почуттів. Цінування людей не за багатством, а за розумом (**Кирило Смолятич, Данило Заточник, митрополит Никифор**);

— джерелом добра і зла є життєвий досвід і розум людини;

— християнської смиренності, праведного і духовного життя (**Кирило Туровський**);

— некористолюбства, засудження хтивого прагнення людей до влади, багатства (**Климент Смолятич**);

— постійного навчання, міцного запам'ятовування і повторення раніш вивченого, одноразове вчення нового, виявлення самостійності у навчанні (**Володимир Мономах**);

— усунення соціальних суперечностей між бідними і багатими шляхом прищеплення молоді християнської моралі, загальної любові та взаємного всепрощення («Ізборник Святослава» 1076 р.);

— єдності рідної землі, її захисту від ворогів, безкорисливого служіння Батьківщині (**Володимир Мономах — «Повчання», Нестор — «Повість врем'яних літ», «Слово про похід Ігоря»**);

— свідомого засвоєння знань: «коли читаєш, не квапся переходити до іншого розділу, але задумайся, про що говорять книги» (*«Ізборник Святослава» 1076 р.*);

— позитивного прикладу дорослих у вихованні дітей (*Володимир Мономах*);

— наставницької ролі книги — «Велика-бо користь буває чоловікові від науки книжної, бо книги вказують нам і навчають нас, як їти шляхом покаяння і мудрість, і стриманість здобуваємо із слів книжних» (*Нестор — «Повість врем'яних літ»*).

Ці та інші здобутки вітчизняних просвітителів епохи Середньовіччя та школи стали надбанням європейської освіти. Їх значення в житті Європи ще достатньо не оцінене, і вони потребують подальшого дослідження.

З утратою у середині XIV ст. української державності рідна школа зазнала колоніальних утисків і переслідувань. Проте і в цей трагічний для України час зв'язки з європейським шкільництвом і наукою тривали.

Багато молодих українців здобували вищу освіту в Краківському, Празькому, Болонському та інших університетах Європи. Вони працювали у різних куточках Європи, своєю працею славили Батьківщину, сприяли поширенню педагогічної думки в Україні.

Найповніше представлена доба Відродження творчістю і діяльністю Юрія Дрогобича (рік народження невідомий — 1494) та Павла Русина (бл. 1470—1517). Юрій Дрогобич навчався у Краківському та Болонському університетах, у 1478 і 1480—1482 рр. викладав астрономію і медицину, обіймав посаду ректора у Болонському і Краківському університетах. Його учнями були дослідник сонячної системи Микола Копернік, німецькі поети Конрад Цельсій, Рудольф Борсдорф.

Павло Русин закінчив Грейфсвальдський університет у Німеччині, його педагогічна діяльність пов'язана з Краківським університетом, учителював в Угорщині і т. ін. Своєю поезією, вчительською діяльністю поширював гуманістичні погляди на виховання, друкування українських книжок на Батьківщині й за кордоном, вважаючи це святою справою у розвитку шкільництва, у піднесенні рівня освіти і духовності народу.

Уся творчість і діяльність Дрогобича і Русина пронизана ідеями гуманізму й італійського Відродження та свідчить про відсутність ізоляції України від Західного Світу.

Наприкінці XVI — в середині XVII ст. Україна попала у залежність від Речі Посполитої, і знярядям колоніальної політики польських магнатів стали католицькі колеґіуми: єзуїтські, василіанські, піарські. Між ними були певні відмінності у терміні та змісті навчання і виховання молоді. Але їх об'єднувало прагнення дітей українців виховувати у душі неприязні до власного народу, його мови, релігії, традицій, культури. Польсько-шляхетський уряд всіляко підтримував ці школи, все робив, щоб засобами школи здійснювати денационалізацію українського населення. Він вбачав в українській школі найгрізнішого противника колонізаторської політики. Аби приборкати українське населення, чужинці закривали народні школи, забороняли викладання українською мовою в усіх навчальних закладах, переслідували вчителів та інших діячів школи. Це, у свою чергу, негативно вплинуло на стан вітчизняної освіти і культури, але не змогло їх ізолювати від європейського освітнього процесу. Перебуваючи в залежності від Польщі, українські освітні діячі використовували кращі надбання католицьких колеґіумів для розбудови вітчизняного шкільництва.

У 1632 р. відбулося об'єднання Київської братської і Київської Лаврської шкіл, чим започатковано якісно новий етап у розвитку вітчизняного шкільництва. Новостворений навчальний заклад визначався як загальноосвітній. Печерський архимандрит Петро Могила домігся того, щоб колеґія була за характером православною, але за змістом не поступалася західноєвропейським і католицьким школам.

Наприкінці XVII ст. колеґії надається статус академії. Зміст освіти у Києво-Могилянській академії визначався за зразком відомих Європейських вищих шкіл — Краківської, Замойської, Кембриджської, Познанської, Празької та ін-

ших. Як у Європейських, так і в Києво-Могилянській академії вивчалися сім вільних мистецтв, класичні і нові науки: словено-руська, церковнослов'янська, польська, латинська, грецька, старо-єврейська, німецька й французька мови, історія, географія, математика, астрономія, катехізис, піітика, богослов'я, а також музика.

Гуманістичні ідеї європейських революцій і соціальних потрясінь у період Відродження Реформації й Просвітництва набули значного поширення в українських землях. Особливого розвитку зазнала українська педагогічна думка в період визвольних козацько-селянських змагань та встановлення Козацької республіки.

Вірні традиціям європейського гуманізму, просвітителі Козацької доби закладають гуманістичні основи освіти, навчання і виховання молодших поколінь. Їхня творчість мала всеєвропейське значення, особливо ефективно вплинула на розвиток освіти і педагогічної думки слов'янських народів. Після входу України до московської держави «освіта пішла з України в Московщину. З Києва викликали учених в Москву, а в Київ посилали молодих людей учитися. Київські учені принесли в Москву початки європейської «латинської» науки, якої раніш у Москві боялися. Ці ж учені почали зводити у Москві школи, театр, писати для театру твори та усякі вірші... Київські учені помагали у Москві виправляти книги церковні, бо вони вміли мови грецької та латинської. Так сталося, що Україна, або Київська Русь, знов постачала освіту для Русі північної, як вже було у давніші часи, за київських князів Володимира і Ярослава» [3, с. 127].

Києво-Могилянська академія перетворилася у провідний центр наукових кадрів для європейських країн і передусім для Росії, яка буквально відбирала для своїх потреб кращих учених з України.

Вихованці Київської академії були організаторами і викладачами більшості шкіл та семінарій Росії першої половини XVIII ст., зокрема в Смоленську, Казані, Вятці, Рязані, Пскові, Устюгу, Костромі, Суздалі, Переяславі, Ростові, Владимирі, Твері, Астрахані, Коломні, Володі, Холмогорах, Архангельську, Іркутську, Тобольську [4, с. 8—11].

Ще з другої половини XVII ст. вихованці Київської академії *Є.Славинецький, А.Сатановський, С.Полоцький* та інші працювали в різних галузях культурного життя Росії. «Саме київські вчені реорганізували й повністю укомплектували Елліногрецьку академію в Москві, завдяки чому вона почала діяти на засадах першого загальноосвітнього вищого навчального закладу Росії під назвою Слов'яно-греко-латинська академія» [5, с. 52].

Діяльність українських учених у Москві і Петербурзі *Ф.Прокоповича, С.Яворського, Д.Туптала, Г.Бужанського, В.Ієницького* та багатьох інших «перелітних птахів» у XVIII ст. відчутно вплинула на розвій російського шкільництва, освіти і науки.

Вихованці Київської академії *В.Капніст, В.Рубан, І.Туманський, Г.Козинський, Я.Козельський, М.Бантши-Камєнський, І.Хмельницький* та інші стали російськими поетами, окрасою поетичного небосхилу другої половини XVIII ст.

За словами російського історика Олександра Брюкнера, просвітницька діяльність українців європейзувала Москву. Саме в цей період очолив російську Академію наук український гетьман Кирило Розумовський. На цій посаді він перебував кілька десятків років, сприяючи розвитку наукових досліджень багатьох учених Російської імперії, в тому числі й Михайла Ломоносова. Європейзуюючи Росію, видатні уми України русифікували численні етноси від Балтики до Камчатки.

Особливу роль у житті східнослов'янських народів відіграли братські школи, створені в Україні наприкінці XVI ст. Перша з них — Львівська подала приклад демократичного устрою. Передусім учні були рівними у навчанні, користувалися рівними правами і обов'язками, стимулювалися їхня самодіяльність у навчанні та поведінці. Вчителів приписували вчити і любити всіх дітей як синів багатих, так і синів убогих. Ці та інші демократичні засади стали над-

банням усіх братських шкіл, мережа яких різко зростала по всій Україні на початку XVII ст.

У братських школах молодь набувала як елементарну, так і середню освіту.

У зв'язку з тим, що учні об'єднувалися у групи-класи за рівнем підготовки до навчання та розв'язання освітніх завдань, а навчальний матеріал поділявся на частини, тобто укладався і вивчався за уроками, можемо вважати братські школи України засновниками класно-урочної системи навчання, яка згодом, у 1632 році, знайшла своє наукове обґрунтування у «Великій дидактиці» **Я.А. Коменського**. Академік **О.Р. Мазуркевич** аргументовано і документально стверджував спільність трактування педагогічних питань у «Великій дидактиці» та в житті й діяльності братських шкіл.

Багато спільного, — стверджував О.Р. Мазуркевич, — між Коменським і українськими педагогами того часу у визначенні ролі виховання і спадковості у формуванні особистості людини. Український учений бачить у «Великій дидактиці» Коменського і в передмові до «Апостола», виданого у Львові в 1666 р., збіг висловлювань про вроджені ідеї... Погляди Я.А. Коменського про вирішальність виховання збігаються, на думку О.Р. Мазуркевича, із висловлюваннями К.Старовецького, С.Полоцького та інших українських просвітителів [6, с.111].

Досягнення українського шкільництва і педагогічної думки козацьких часів у порівнянні з іншими слов'янськими і багатьма європейськими країнами були настільки різючими, що природно передові ідеї швидко перетнули кордони сусідніх держав і поширилися до Білорусії, Болгарії, Сербії, Словенії, Македонії, Чехії, Молдови, Валахії, Греції, Чорногорії та інших країн.

З цих країн щорічно до Києво-Могилянської академії та інших закладів України приїздили сотні юнаків здобувати вищу освіту. Після повернення на батьківщину майже всі вихованці академії ставали учителями, чим відкривали для вітчизняного шкільництва новий етап розвитку освіти. Вони фундавали нові школи, писали підручники, розробляли методику навчання письму, читанню, лічбі, розвивали педагогічні ідеї тощо (**Й.Ковачев, Д.Манчов, Н.Саранов, Н.Герров, Д.Чинтулов** — Болгарія, **С.Станіславов, А.Стойков, С.Вулкаковський** — Сербія та ін.). До речі, праця С.Вулкаковського «Руководство к словенстей грамматике», написана у 1793 р. в Сербії, створена за зразком «Граматики Мелетія Смотрицького. Тривалий час у Сербії основною навчальною книжкою було українське видання Феофана Прокоповича «Первое учение отрокам».

До слов'янських земель приїжджали і українці, випускники Києво-Могилянської академії. Так, 1737 року у Сербії розпочалася педагогічна діяльність **Івана Минацького, Тимофія Левандовського, Петра Казуновського, Трохима Климовського, Георгія Шумляна**, які присвятили своє життя поширенню писемності, грамотності й культури сербського народу.

Проте з Київської академії не тільки поширювалися знання в різні кінці Європи. Її викладачі постійно тримали творчі зв'язки з ученими наукових центрів Європи.

Викладачі Київської академії **С.Косов, Й.Кононович-Горбацький, А.Баранович, В.Ясинський, І.Кроковський, І.Гізел, Ф.Прокопович, С.Тодорський, В.Аляшевський, К.Крижанівський, Д.Нащинський, І.Фальковський, А.Ставицький, Г.Щербаський** та інші продовжували своє навчання і вдосконалювали професійну майстерність у наукових центрах Німеччини, Франції, Англії, Італії, Польщі. Повернувшись додому, вони впроваджували в академії нові напрями в науці, зокрема Георгій Щербаський викладав філософію за Пургоцієм, прихильником Декартової філософії.

Немало вчених Київської академії листувалися і підтримували тісні контакти із світилми зарубіжної науки. Так, один із перших професорів Київської колегії, її ректор **Сафроній Почаский**, листувався з константинопольським ученим дидакалом **Феофілом Коридалом, Інокентій Гізел** — з відомими німецькими просвітителями **Іоаном Гербнієм** і **Готфрідом Лейбніцем**; **С.Тодорський** — з професором Галльського університету **Генріхом Міхаєлсом** та ін. [5, с.52].

На зміну рукописним підручникам (здебільшого то були збірники рукописних лекцій), що складалися викладачами академії, прийшли друковані навчальні книжки. Найпершими були праці професора Іоанікія Галятовського «Наука албо способ сложения казанья» та цикл проповідей «Ключ разумения» (К., 1659).

Чудове знання іноземних мов дало змогу професорові Давиду Ніщинському перекласти російською німецьку граматику Лангія, латинською — наукову працю Ф.Прокоповича «О неудобноносимом иге», що була видана в Лейпцигу 1782 року.

Важливу сторінку європеїзації української школи внесло XIX ст. Втративши свою державність, український народ зазнав денаціоналізації, засобами якої виступала школа. У різних землях України, які знаходилися під владою багатьох держав, посилювалися русифікація, германізація, мадяризація, полонізація української школи. Боротьба за українську національну школу, освіту й виховання набула систематичного і послідовного характеру у творчості і діяльності **Т.Г. Шевченка, М.І. Костомарова, П.О. Куліша** та інших кирило-мефодіївців, які всю свою творчість спрямували на духовне пробудження українського народу. Обстоюючи українську національну школу, вони мріяли про той час, коли українська освіта буде на одному рівні з європейською, як за часів Київської України — Русі та козащини. Розумне, гармонійне поєднання освіти української з європейською, на їхню думку, мало значно підвищити рівень життя українського суспільства.

Великому українцю **К.Д. Ушинському** у розробці наукових засад національного виховання допомогло відвідання ряду європейських держав і докладне вивчення специфіки їхніх педагогічних систем. Він в оригіналі читав праці Зенона, Гегеля, Гердера, Гольбаха, Декарта, Дідро, Канта, Мілля, Руссо, Шеллінга та інших і використовував їхні ідеї в розробці власної педагогічної системи, яка стала надбанням європейської і світової педагогічної культури.

Борючись з реакційною освітньою політикою царського самодержавства, видатні українські просвітителі проблеми пригнічення і заборони української мови винесли на всеєвропейське обговорення. Так, **М.П. Драгоманов** скористався з нагоди проведення у Парижі Всесвітнього літературного конгресу і виступив на ньому з протестом проти заборони царизмом української мови. Усі делегати конгресу ознайомилися з брошурикою, написаною вченим під назвою «Українська література, заборонена російським урядом». Літературна і педагогічна громадськість багатьох європейських країн рішуче засудила реакційне ставлення царизму до освіти українського народу.

Педагогічні погляди **І.Я. Франка** склалися крізь призму творчості вітчизняних, європейських філософів і просвітителів. Він студіював філософські праці Арістотеля, Платона, Д.Дідро, Г.Гельвеція, Г.Гегеля, Й.Гердера, Ф.Шеллінга, М.Чернишевського, був глибоко обізнаний з творами Я.А. Коменського, Г.Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, дослідженнями Й.Базедова, Г.Спенсера, А.Толстого, О.Добролюбова. Зокрема Г.Спенсеру, А.Толстому просвітителі присвятили окремі статті, написав передмову до українського перекладу праці М.Добролюбова «Про значення авторитету у вихованні».

Використання українськими педагогами і просвітителями XIX ст. кращих надбань європейської педагогічної культури стало дороговказом наступним поколінням вітчизняних діячів освіти — **М.П. Грушевському, Лесі Українці, С.В. Васильченку, Т.Т. Лубенцю, С.Ф. Русовій, С.А. Ананьїну, О.Ф. Музиченку** та ін. Останні, зокрема, були активними поширювачами в Україні здобутків європейської школи і педагогіки. С.А. Ананьїн уперше в історії вітчизняної науки широко висвітлював різні зарубіжні теоретичні напрями у педагогіці гербатіанства, теорію громадянського виховання та трудової школи Г.Кершенштейнера, експериментальної педагогіки Е.Меймана та ін. О.Ф. Музиченко, наприклад, поширював сучасні педагогічні течії в Західній Європі і Америці. Розвиваючи теорію національної школи, С.Ф. Русова посилається на здобутки європейської школи. Аналізуючи світовий досвід шкільництва, вона доходить

висновку, що прогресують ті народи, які збудували добре організовану школу. За приклад педагог ставить народи Німеччини, Англії та ін., які краще за інших вичерпали у своєму вихованні власні глибокі національні скарби і надали вільний розвиток національній психології.

Значна роль у науковому житті українців належить українським університетам у Мюнхені, Празі, які стали центром наукового і політичного життя української еміграції. У Мюнхенському вільному університеті плідно проходила педагогічна діяльність Г.Ващенка, одного із творців вітчизняної виховної системи, автора підручника «Виховний ідеал» та багатьох інших праць.

За радянських часів робилися спроби впроваджувати зарубіжні педагогічні системи навчання, але внаслідок надмірної ідеологізації освіти в душі тоталітарного режиму, останні були штучними і спотвореними, що призвело до їх ліквідації на початку 40-х років. Творча діяльність видатних українських педагогів **А.С.Макаренка** і **В.О.Сухомлинського** привернула до себе увагу світової педагогічної громадськості. І хоч вона неоднозначно оцінювала педагогічні знахідки видатних діячів освіти, проте інтерес до них не зникає протягом багатьох десятиріч.

З появою української незалежної держави послідовно проводиться реформування освіти. Здійснюються конкретні кроки щодо наближення вітчизняної освіти до освітніх систем розвинутих країн, посилюється співпраця вищих навчальних закладів України з вищою школою і науковими установами багатьох країн Європи. Сьогодні здійснюється модернізація вищої освіти України ідентично загальноєвропейських підходів, задекларованих Болонським процесом. У багатьох вищих навчальних закладах України проводиться педагогічний експеримент з кредитно-модульного навчання. Здійснюються пошуки шляхів впровадження двоциклового навчання (бакалавр і магістр), фундаментальної і профільної підготовки фахівців європейського зразка, забезпечення високого рівня академічної мобільності студентів і викладачів тощо.

Входження української системи освіти до спільного європейського простору примножить освітній потенціал рідної школи, забезпечить її подальший розвиток у ХХІ столітті.

Таким чином, Україна завжди була і є учасником євро-

пейського освітнього процесу. Багатовіковий досвід функціонування рідної школи і педагогічної думки дає підстави пізнати об'єктивний закон їхнього розвитку: взаємозв'язок і взаємозалежність української системи освіти і систем освіти народів Європи, органічне входження вітчизняного шкільництва до європейського освітнього простору [7, с.20]. Цим законом зумовлені такі закономірності:

1) оскільки Україна є європейською державою і її школа, вчителі, педагоги завжди мали тісні освітні зв'язки з народами-сусідами, діяльність української школи є складовою загальноєвропейського освітнього процесу. Україна гідно була представлена в європейському освітньому просторі;

2) оскільки вітчизняна школа, освіта і педагогічна наука мають тісні зв'язки з освітніми системами та педагогічною культурою європейських та інших народів, українська освіта використовує їх кращі надбання та інтегрується у міжнародний освітній простір.

Цей закон і закономірності, як об'єктивна реальність, ґрунтуються на підставі всебічного вивчення і аналізу фактів, явищ, процесів взаємодії української і європейської освітніх систем.

Подальший розвиток європейського співробітництва України в галузі освіти і науки буде сприяти посиленню інтелектуальної, культурної, соціальної й технічної бази нашого суспільства.

Література

1. Бджола // Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія. — К.: Знання, 2003. — 766 с.
2. Полоцький Симеон. Обід душевний // Там само.
3. Аскоченский В. Киев с его древнейшим училищем — академией. — Ч.2. — К., 1856.
4. Петров Н.И. Значение Киевской академии в развитии духовных школ в России до половины XVIII века. — К., 1904.
5. Хижняк З.І. Київська академія — перший вищий учбовий заклад на Україні // Укр. істор. журнал. — 1971. — №1.
6. Мазуркевич А.Р. Ян Амос Коменский и прогрессивные педагоги Украины // Сов. педагогика. — 1970. — №11.
7. Любар О.О. До проблеми пізнання і формування законів та закономірностей розвитку української системи освіти й виховання // Проблеми оновлення змісту початкової освіти на сучасному етапі реформування школи. — Вип.1. — Кривий Ріг, 2002.

Астрологічні поради жа серпехь

Серпневе сонце, мандруючи по зодіакальному знаку Лева, як справжній господар свого дому, нікого не обділяє своїм теплом, дарує почуття радості, кохання, пробуджує творчий потенціал людини. Цей період сприяє відпочинку від напруженої праці. Кожна людина обирає свій відпочинок, який їй до душі.

ОВЕНИ найбільше відчують ситуацію цього знаку і перебувають у цей період у творчому піднесенні. Добре буде до свого відпочинку долучити дітей.

ТІЛЬЦІ повинні організувати собі активний відпочинок, але обов'язково в колі сім'ї, а ще краще — вдома, принаймні не мандрувати за кордон.

БЛИЗНЮКИ поринуть у свою стихію контактів, нових знайомств, а тому раджу відпочивати на туристичних маршрутах, але не на далекій відстані, тобто не планувати закордонні поїздки.

РАКИ не повинні ризикувати, а обирати перевірений відпочинок із повним асортиментом послуг. Відпочинок буде вдалим, якщо ви придбаєте собі багато цікавих речей.

ЛЕВАМ потрібен активний відпочинок, бажано з елементами спортивних змагань. Вони повинні проявити себе, і якщо їх помітять, то відпочинок можна вважати вдалим.

ДІВИ повинні обрати для відпочинку

лікувально-профілактичні санаторії, де матимуть можливість поправити своє здоров'я, навіть якщо на нього не буде ніяких нарікань.

ТЕРЕЗИ добре себе почуватимуть у вільному відпочинку, коли відсутня залежність від будь-кого. Краще взяти з собою вірних друзів.

СКОРПІОНІВ задовольнить активний цільовий відпочинок, краще в горах, де розслабитися їм не вдасться.

СТРІЛЬЦІ можуть собі дозволити і відпочинок за кордоном, і туристичні маршрути на далекій відстані. Вони відчуватимуть себе в своїй стихії.

КОЗЕРОГИ потребують екстремального відпочинку з елементами ризику. Якщо ви звикли відпочивати традиційно, то пора все змінити.

ВОДОЛІЯМ краще відпочивати з партнером, самотність їх буде обтяжувати.

РИБАМ пропонується санаторно-курортний відпочинок, який дає змогу повною мірою приділити увагу своєму здоров'ю.

З вами спілкувалася астролог **Світлана КОНОНЕНКО**